

Проф. др Мирослав Д. Пешић*

Универзитет у Нишу, Одељење за историју

УСТАВНО ПИТАЊЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ ЗА ВРЕМЕ ВЛАДЕ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА (1895-1896)¹

Апстракт: После укидања Устава из 1888. године и враћања на снагу Намесничког устава из 1869. године, политичка ситуација у земљи постала је веома напета. Да би се задовољили захтеви тадашњих политичких елита било је неопходно пронаћи компромисно решење које би у извесној мери модернизовало државу. Иако уставни нацрт Стојана Новаковића није усвојен, он је представљао веома значајан уставни предлог у Краљевини Србији.

Кључне речи: Устав из 1888. године, Стојан Новаковић, напредњаци, радикали, Александар Обреновић

*

После изненадне оставке Владе Николе Христића која није решила важно финансијско питање конверзије државних дугова, коју је министар финансија Вукашин Петровић уговорио са поверилачким банкама (Отманском банком из Париза, Лендер банком из Беча и Трговачким друштвом из Берлина) образована је 7. јула 1895. године Влада Стојана Новаковића.² У вези са формирањем напредњачке владе, краљ је 3. јула 1895. године позвао на разговор Стојана Новаковића, потпредседника Главног одбора Напредне странке, који је у одсуству Милутина Гарашанина, тадашњег посланика Србије у Паризу, заступао странку. Предвиђајући у ком правцу ће се водити разговор, Стојан Новаковић је унапред припремио предлог о програму напредњачке владе, који је предао краљу Александру, замоливши га да добро проучи програм и да му најкасније за 24 часа одговори да ли прихвата програм или не. У програму под називом „Мемоар о плану којим да се поведу послови земаљски“ изложеном у шест одељака – основни

* miroslavpesic1981@gmail.com

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-34/2026-03/200165).

² Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књ. I*, Београд 1990, 279; Радош Љушић, *Владе Србије (1805-2005)*, Београд 2005, 180-181.

погледи, посебне тачке, унутрашња политика, уставно питање, инострана политика и личне ствари, основне идеје о раду владе биле су засноване на критици постојећег стања у земљи и изнесени су предлози за његово побољшање. Пошто је краљ одобрио понуђени програм, Стојан Новаковић је 7. јула 1895. године образовао нови напредњачки кабинет.³ Покушај краља Александра да уз помоћ неутралних влада чији су чланови били „без или са slabим политичким опредељењима“, а самим тим и подложнији његовим утицајима, успостави потпуну контролу над политичким дешавањима у земљи показао се неуспешним. Партијски неопредељене личности нису биле довољан ослонац краљу за решавање озбиљних проблема у држави, па се краљ, када је дошло до великих економских проблема одлучио за стварање страначке владе напредњака. Захтеви радикала да се врати парламентарни режим владавине окренули су краља Александра Напредној странци.⁴

Радикали су били изненађени образовањем напредњачког кабинета Стојана Новаковића. Краљица Наталија, која се крајем априла 1895. године вратила у земљу, обећавала је радикалима да ће радити на томе да после обарања Христићеве владе дођу на власт, уверавајући Саву Грујића да краљ Александар намерава „да се са радикалима измири и да је то сад само питање времена.“ Излаз из тешке политичке ситуације, краљица је видела у образовању коалиционог кабинета састављеног од представника свих политичких странака. Иако у начелу нису одобравали формирање коалиционог кабинета, радикали су били спремни да га прихвате како би дошли на власт и поново успоставили парламентарни систем владавине. Председнику Радикалне странке Николи Пашићу поручено је из двора да краљ има намеру да образује коалициону владу, у којој би радикали имали већину. Радикали су прихватили понуду, али су свој пристанак условили захтевом за ослобађањем општина од полицијског надзора и спровођењем слободних избора за локалне органе власти, како би се „место садашњих регената довели за кметове људи од народног поверења“, као и да у нови кабинет „не узме ни једног бившег министра од државног удара.“⁵ Дајући

³ Државни архив Србије (даље: ДАС), фонд Стојана Новаковића (СН), 512, Разговор са краљем Александром од 21. јуна/3. јула 1895. године; Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ), бр. 14556/10, Заоставштина Драгослава Страњаковића, куцани текст, 10–11; Стојан Новаковић, „Двадесет година уставне политике у Србији“, *Стојан Новаковић, Радови мемоарског карактера, (приредио Михаило Војводић)*, Београд 2007, 282–283.

⁴ Љубодраг П. Ристић, *Велика Британија и Србија (1889-1903)*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Београду 2007. године, 93–196.

⁵ ДАС, фонд поклони и откупи ПО), к. 82, д. 193; Рукописно одељење Народне библиотека Србије (даље: РОНБС), Р 510/II, Записи Саве Грујића, 1/13. мај, 7/19. мај и 21. мај/2. јун 1895, 10/22. јун 1895. године; С. Новаковић, н. д, 279; Сузана Рајић, „Неутралне владе у краљевини Србији (1893.1900)“, *Српске студије* 1, Београд 2010, 140; Иста, Краљ Александар. *Владар на прелазу векова, сукобљени светови*, Београд 2014, 142.

мандат за састав владе напредњацима, краљ је показао да није спреман да попусти пред захтевима радикала. У разговору са Ђорђем Симићем, који је требало да образује коалициону владу од умерених радикала и напредњака, краљ је истакао да га је оставка Христићеве владе за време трајања скупштинског заседања изненадила и да није имао другог избора, него да повери напредњацима да саставе нову владу, будући да су имали већину у Скупштини. Симић је том приликом изјавио краљу „да му друго не остаје већ да позове напредњаке, јер они једини могу још одобрити нови аранжман.“ Неколико дана после образовања Новаковићеве владе Сава Грујић је у разговору са краљицом Наталијом истакао да је напредњачка влада Стојана Новаковића образована по вољи краља Милана. „Дакле ипак испало је како је желео и поручивао краљ Милан. Шта ћете, код нас само говоре о парламентарности, а овамо све владе одлазе непарламентарно.“⁶

Новаковићева влада је на плану унутрашње политике намеравала да ради на уређивању државних финансија и решавању уставног питања. Као искусни дипломата и научник, Новаковић је образовао чиновничку владу, која се по свом саставу није много разликовала од претходних. Осим што је Новаковић као незванични вођа напредњака постао председник владе, сви остали министри су били мање познате личности. Образовањем напредњачког кабинета, краљ је по свему судећи намеравао да обезбеди сагласност у „напредњачкој већини Скупштине“, која је требало да одобри конверзију државних дугова уговорену са поверилачким банкама.⁷ Новаковићева влада је, уз извесне допуне успела да добије скупштинску потврду за Карлбадски аранжман, који је уговорила још Христићева влада. Закон о конверзији државних дугова је изгласала Ванредна народна скупштина 20. јула 1895. године.⁸

У погледу уставне реформе било је предвиђено да се промени Устава приступи пре истека мандата Народне скупштине изабране за период 1894–1896. године, односно до 31. децембра 1896. године. Престоном беседом, којом су отворене седнице Другог редовног сазива Народне скупштине за 1895. годину, наговештена је уставна реформа, тј. Влада је била овлашћена да поднесе предлог о промени Устава „како би се правилна основа спремила за уставотворни рад, којом се земљи има дати зрела промишљења и стална уставна организација.“⁹ Други редовни сазив Народне скупштине за 1895.

⁶ РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 21/30. јун, 2/14. јул и 6/18. јул 1895. године.

⁷ Љ. П. Ристић, н. д, 197–198; С. Рајић, *Неутралне владе*, 140.

⁸ Више о томе види у: Даница Милић, *Стојан Новаковић и финансијски проблеми Србије*, Стојан Новаковић. *Личност и дело*, Зборник радова, Београд 1995, 113–112; С. Јовановић, н. д, 294–298; Милорад Недељковић, *Историја српских државних дугова*, Београд 1909; Драгутин К. Протић, *Карлбадски аранжман и страна контрола у Србији*, Београд 1908.

⁹ *Српске новине*, бр. 256, 15/27. новембар 1896. године.

годину отворен је 24. новембра 1895. године. За председника Скупштине краљ је поставио Милутина Гарашанина, а за потпредседника Драгомира Рајовића.¹⁰ Новаковићев предлог о доношењу новог Устава поднет је Скупштини 9. фебруара 1896. године. Новаковић и краљ Александар су се договорили да Влада састави Нацрт устава, који би се касније претресао на заједничким седницама, да би се потом упутио Уставотворном одбору који би утврдио коначан текст Предлога устава. Новаковић је Нацрт устава завршио 27. априла 1896. године, који се затим претресао на заједничким седницама владе и краља Александра. Седнице су убрзо прекинуте, а питање уставне реформе је одложено на неодређено време.¹¹

Највећи број чланова у Новаковићевом Нацрту устава (чак 48 чланова) посвећен је законодавном телу. Као законодавни органи власти предвиђени су краљ и дводомно Народно представништво, састављено од Сената и Народне скупштине (чл. 60). Право законодавне иницијативе имала су сва три поменута фактора, тако да је њихова сагласност била неопходна да би неки предлог добио форму закона. Народну скупштину су чинили изабрани посланици, који су се у срезовима бирали посредно, а по варошима непосредно, као по тада важећем Уставу. Бирачко право за посланике Народне скупштине имао је сваки српски грађанин, који је напунио 21 годину живота и плаћао порез од најмање 15 динара. Могућност избора сенатора припадало је сваком српском грађанину који је имао 30 година живота и плаћао 60 динара пореза годишње. На сваких 4.500 пореских глава бирао се по један посланик. Сенат се састојао: а) од чланова по праву (архиепископ и престолонаследник), б) од доживотно постављених чланова (20 чланова Сената је краљ постављао доживотно), и в) изабраних (сваких шест година на непосредним изборима обављао се избор сенатора, док су се чланови Сената бирали и у неким установама, као што су Државни савет, Велика школа, Народна банка, Архијерејски сабор, Касациони и Апелациони суд). Народно представништво се сазивало сваке године 1. новембра у престоници, а сазив је најмање трајао шест недеља.

У другом поглављу Нацрта који носи назив „Уставна права српских грађана“ налазе се одредбе о слободи личности, неповредивости стана и својине (забрањена је конфискација имања), о слободи савести и вероисповести (забрањен је прозелитизам, тј. прелажење православних верника у другу веру, пре свега католичку), о слободи штампе, неповредивости тајне писама, о слободи збора и удруживања која представља неопходну претпоставку за „развијено и организовано јавно

¹⁰ Чедомир Митриновић, Милош Брашић, *Југословенске Народне скупштине и Сабори, Београд 1939*, 130.

¹¹ Маша Кулаузов, „Уставни нацрт Стојана Новаковића од 1896. године“, *Зборник радова Правног факултета, XLII-3*, Нови Сад 2008, 310.

мњење.“ Према Новаковићевом предлогу Устава, земља се делила на округе, срезове и општине. Предлогом Устава су предвиђени окружни и срески зборови „ради послова економских, привредних и финансијских“, а прописано је да општине имају своју самоуправу. Право гласа за општинске, среске и окружне зборове имали су сви српски грађани који су плаћали 15 динара пореза годишње.¹² Установа Горњег дома, тј. дводомног народног представништва је била главна тачка у Нацрту устава Стојана Новаковића. Никола Крстић наводи да му је Новаковић рекао да је неопходно да се уведе Горњи дом како би се стало на пут многим проблемима који успоравају напредак земље, јер „без Горњег дома ниједна европска држава није се могла нормално да развија.“ Крстић је напоменуо Новаковићу да установа дводомног народног представништва нема подршку у земљи и да ће либерали и радикали у Уставотворној скупштини гласати против таквог Устава.¹³

Краљица Наталија је у разговору са Савом Грујићем истакла да је и вођа напредњака Милутин Гарашанин против дводомног система, али да краљ на томе инсистира. Грујић се потом састао и са краљем Александром, који му је том приликом рекао да „не би добро било кад ви радикали не би примили учешће у овој комисији за израду Устава“. Грујић је напоменуо краљу да ће се радикали одазвати његовом позиву, али под условом да он лично руководи уставном комисијом, а не влада у коју они немају поверења. На седници Главног одбора радикали су донели одлуку да не прихвате установу дводомног представништва, али да ће учествовати у изради новог Устава у намери „да се садашњи напредњачки кабинет замени другим коалиционим“, као и да ће инсистирати на повратку Устава из 1888. године, на којем би се касније могле извршити неке измене.¹⁴ Радикали су захтевали од краља да најпре обори Новаковићеву владу, а затим да се јавно обавезе да ће образовати Уставотворни одбор. Краљ се жалио мајци да у ситуацији када се на њега врши притисак не може да отвара питање промене Устава и да ултиматум страначких првака не може да прихвати. Напоменуо је да непрекидно у последњих месец дана покушава да придобије

¹² ДАС, СН. 512, Нацрт Устава за Краљевину Србију израђен под председништвом његовом величанства Краља Александра Обреновића, 26. април – 12. мај 1896. године; С. Новаковић, *Двадесет година уставне политике у Србији*, 343–378; Драгослав Јанковић, *Рађање парламентарне демократије. О политичким стрнкама у Србији XIX века*, Београд 1997, 313; Мирјана Стефановски, *Нацрт Устава Стојана Новаковића из 1896. године*, *Стојан Новаковић. Личност и дело*, 85–101; М. Кулазов, *н.д.*, 311–325.

¹³ Никола Крстић, *Дневник. Јавни живот*, књ. 4. приредио Милош Јагодић, Београд 2007, 280–281.

¹⁴ ДАС, ПО, к. 82, д. 193; РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 18. фебруар/1. март 1896. и 10/22. март 1896. године.

све страначке представнике „на заједнички рад“, али да у томе нема успеха. Радикали су напустили даље преговоре, а затим су и либерали „изашли са истим ставом.“¹⁵ Сава Грујић наводи да му је краљ рекао да не постоје оправдани разлози да се због уставног питања мења Новаковићев кабинет, који има већину у Скупштини. Обећао је Грујићу да ће до промене кабинета доћи пред изборе за Велику народну скупштину и да ће ти избори бити спроведени без притиска полиције. Међутим, Пашић и Ристић су захтевали нову владу и изборе за нову Скупштину, па тек разговоре о уставној реформи, јер нису хтели да раде са напредњачком владом. Овакви захтеви су натерали краља да одустане од уставне реформе и да оптужи радикале за главне кривце што се одустало од промене Устава.¹⁶ Краљева мајка је у писму коморнику Симоновићу од 16. маја 1896. године тврдила да би се краљ Александар око уставне реформе споразумео са радикалима да они нису поставили претеране захтеве које он није могао прихватити: „Он мора да води рачуна о свом ауторитету и то је још једина ствар која има неки престиж на страни.“ Главне разлоге за неуспеле преговоре о промени Устава, краљица је налазила у „себичним, личним и ситним партијским интересима“, својственим српском карактеру.¹⁷

Радикали су организовали страначки скуп у Београду 9. августа 1896. године. Главни скуп странке је требало да се одржи 5. јула, али га је власт у страху од нереда забранила. Главни одбор Радикалне странке је без обзира на противљење многих чланова одбора (Пере Велимировића, Паје Михаиловића, Светозара Милосављевића и свештеника Марка Петровића) одложио страначки збор за 9. август 1896. године, истакавши у свом саопштењу да је скуп одложен, јер се није могло пристати „да се митинг зове, а други да одређују колики ће му бити број.“ Збор је одржан на Топчидерском брду, изнад некадашње Вајфертове пиваре. Радикали су тврдили да је скупу присуствовало 30–40.000 људи. По свему судећи то је био највећи страначки збор који је једна партија организовала у дотадашњој политичкој историји Србије.¹⁸ Живан Живановић о том догађају каже следеће: „Знало се већ да су кренули људи и из најдаљих и забачених крајева земље, а већ из ближих стизало је водом, возовима и друмова на стотине и хиљаде. Кад је сав тај свет почео куљати оздо друмом од

¹⁵ С. Рајић, *Краљ Александар*, 149.

¹⁶ ДАС, ПО, к. 82, д. 193; РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 22. април/4. мај – 24. мај/7. јун 1896. године; С. Рајић, *Неутралне владе*, 141; Иста, *Краљ Александар*, 150.

¹⁷ АСАНУ, бр. 14556/1037, Заоставштина Драгослава Страњаковића; С. Рајић, *Краљ Александар*, 150.

¹⁸ РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 24. јун/6. јул и 28. јул/9. август 1896. године; Васа Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845–1926, књ. I*, Београд 1990, 542–543.

Београда, за читав сат и више, није му се могло догледати краја. Из поља су стизали сељаци суседних села, који су то јутро од кућа пошли, све у четном поретку и чисту руху. Долазило се по срезовима, по пределима, уврстано, са заставама и натписима, као војска. И сва ова сила од народа савијала се, као окрајци облака, у једну све збијенију голему целину, којој је средина била трибуна. И кад помислиш престаће, оздо се јаве нове чете, нови батаљони.“¹⁹

У свом говору Пашић је изразио наду да ће бити постигнут споразум између круне и народа и да ће тај споразум помоћи земљи да изађе из тешке ситуације у коју је запала због неодговорне политике напредњачког кабинета Стојана Новаковића: „У очи такве тешке и мрачне ситуације остало нам је да се тешимо још једном надом, да круна /.../ предвиђа све те околности, и та нада теши нас да нећемо дуго чекати, па ће настати време, кад ће се Србија извући из овог неморалног, тешког и слабог положаја а круна поћи путем споразума с народом, путем слоге с народом, која је Србију толико пута спасавала и која би неминовно Србију опоравила и спремила да дочека догађаје на Југоистоку Европе.“²⁰ Осим Пашића на збору су говорили и Андра Николић, Лазар Пачу, Пера Велимировић и Димитрије Катић. Андра Николић је оштрим тоном говорио о државном удару из 1894. године и захтевао повратак Устава из 1888. године, као и враћање парламентарног система и владавину скупштинске већине: „Ниједног паметног разлога за државни удар који је извршен 21. јануара и 21. маја није било већ је требало да се ре/х/абилитирају напредњаци, који под Уставом из 1888. године нису имали изгледа да икада дођу на управу земље, те да продуже усређивање њено као што су је пређе усређили буном, Сливницом и довођењем до банкротства.“ Пера Велимировић је оптужио напредњаке да су допринели укидању Устава и да користе сва средства како би се одржали на власти: „Нека свака странка /.../ заслужи народно поверење и нека они који у том данас не успевају имају стрпљења до победе њихових начела. Ако странке доиста стану на овакво земљиште, онда ће користити Отаџбини, било да су на влади, било да су у опозицији и онда ће у Србији радње странака бити лепо такмичење која ће за земљу више урадити, а грдње и гоњења скинуће се с дневнога реда.“²¹

Краљ Александар који је два дана уочи Збора са својом мајком отишао у Смедерево одбио је да прими радикалску депутацију која је дошла да

¹⁹ Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*, књ. 3, Београд 1924, 342; С. Јовановић, н.д. 324.

²⁰ АСАНУ, бр. 10593/4, Штампани говори на митингу Радикалне странке 28. јула/9. августа 1896. године у Београду; *Самоуправа*, бр. 99, 30. јун 1936. године; Ђорђе Станковић, *Сто говора Николе Пашића. Вештина говорништва државника*, књ. 1, Београд 2007, 194,

²¹ АСАНУ, бр. 10593/4.

му преда Резолуцију усвојену на Збору. Сава Грујић у својим белешкама наводи да „краљ ову депутацију није примио што није хтео да уђе у практику да са политичким зборовима непосредно саопштава, па примио је 3–4 из депутације. Краљ је изјавио да промене на влади неће бити докле год мандат овој Скупштини не истекне. Кривио је радикале што су омели састав Уставотворног одбора. Није му се допадало што се тако велики митинг састао и рекао је да су радикали агитовали чак и његовим именом (да ће краљ доћи на збор!?). Депутати су се вратили врло незадовољно.“²² Непуна два месеца после збора у Београду радикали су одржали годишњу скупштину странке у Крушевцу 26. октобра 1896. године. Том приликом су донети нови статут странке којим су знатно повећана овлашћења Главног одбора, чиме је добио право да кадидује посланике за Народну скупштину. Претходним статутима странке кандидовање посланика било је препуштено месним одборима странке, док је Главни одбор имао саветодавну улогу. Осим тога извршене су измене и у саставу Главног одбора у који су уместо Андре Николића и Милована Миловановића ушли Коста Таушановић и Јован Ђаја. Избором Таушановића и Јована Ђаје у Главни одбор странке, Пашић је намеравао да изглади поделе у странци које су настале после повратка краља Милана у земљу и промене Устава 1894. године. Након укидања Устава из 1888. године страначки прваци Таушановић и Ђаја су одбили сарадњу са двором, док су Пашић и Грујић били спремни да се споразумеју са краљем Александром. Против измена статута изјаснили су се радикали из Смедерева на челу са Петром Максимовићем. Пашићеву намеру да централизује странку окарактерисали су као реакционарну, јер се новим статутима спречавао слободан избор посланика и њихово самостално деловање у Скупштини. Због одбијања да прихвате измену статута искључени су из странке чланови месног одбора у Смедереву на челу са Петром Максимовићем и Јованом Нешићем, који су у намери да остану верни старом радикалском програму, 22. новембра 1896. године образовали Самосталну радикалну странку.²³ Иако је крајем јула после радикалског збора говорио да неће мењати Новаковићеву владу, краљ је половином септембра променио одлуку и почео је постепено да се приближава радикалима.²⁴ У јесен 1896. године председник напредњачке владе Стојан Новаковић је озбиљно размишљао о реконструкцији свог кабинета. Планирао је да уместо Љубомира Ковачевића за новог министра просвете постави Јована Жујовића за кога се говорило да је близак радикалима. Са Ковачевићем и Гарашанином покушао је да изнађе начин

²² ДАС, ПО, к. 82, д. 193; РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 28. јул/9. август 1896. године; В. Казимировић, н.д, 545–546; С. Рајић, *Краљ Александар*, 150.

²³ РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 14/26. октобар и 10/22. новембар 1896. године; Бранко Дукић, Петар Максимовић. *Политичка начела, рукописна заоставштина*, Смедерево 2008, 162–163.

²⁴ С. Јовановић, н.д, 325.

да Жујовић уђе у њихову владу или ако то не жели да у Скупштину уђе као краљев посланик.²⁵ Јован Жујовић наводи да му је крајем септембра 1896. године Милован Миловановић рекао да се између Пашића и краља воде преговори о формирању „полурадикалног“ кабинета, под којим би се спровела уставна реформа. Преговори су вођени у кући радикала и адвоката Милана Мостића да не би било очигледно што се краљ често виђа са Пашићем. Наводно су тада одредили и имена свих министара који би чинили нову владу, осим министра полиције јер се о кандидату нису могли договорити. Радикали су место министра полиције понудили Јовану Жујовићу, а затим и министарство просвете, али је он све понуде одбио. Краљ је планирао да то буде неутрална влада на челу са генералом Јованом Мијушковићем, у коју би ушли неки умерени радикали попут Михаила Вујића, Милована Миловановића и Миливоја Јосимовића.²⁶ Пашић је обећао краљу да ће подржати коалициону владу под условом да у њу уђу четворица радикала. Поводом образовања новог кабинета радикали су 8. децембра одржали Главни одбор странке на коме је Пашић изложио детаље разговора са краљем Александром, рекавши да је краљ пристао на то да радикалима буду додељена четири министарства. Осим тога, Пашић је напоменуо да ће у даљим разговорима захтевати образовање самосталног радикалског кабинета, па ако то не буде прихваћено онда ће настојати да радикалима у коалиционој влади припадне министарство унутрашњих дела или функција начелника министарства унутрашњих дела. Овај предлог изазвао је велико негодовање чланова Главног одбора странке, а најгласнији у осуди били су Коста Таушановић, Димитрије Катић, Јован Ђаја и свештеник Марко Петровић. Међутим, вођа странке је био упоран да умири опозицију да би радикале довео на власт, тако да је већ следећег дана, 9. децембра 1896. године, Главни одбор усвојио његов предлог. Последњи круг разговора о формирању коалиционог кабинета вођен је у двору 26. децембра 1896. године. Ристић је захтевао да се подела ресора у влади изврши на основу реципроцититета, тј. да половина министарства припадне либералима, што су Пашић и Михаило Вујић одбили. Истакнути радикал Паја Михајловић је подржао ову одлуку, истичући да би „за чланове радикала у влади то било – камен на врат. Боље је да Радикалне странке нестане, него да се тако ниско спусти.“ Генерал Мишковић је обавестио краља да одустаје од мисије да састави владу, а краљ је за новог председника владе предложио Ђорђа Симића.²⁷

²⁵ Ђорђе Ђурић, *Јован Жујовић – политичка каријера, Јован Жујовић, Живот и дело*, Зборник радова, Београд 2010, 40.

²⁶ Ј. Жујовић, *Дневник, I*, приредио Драгоје Тодоровић, Београд 1983, 62–63; С. Рајић, *Краљ Александар*, 151–152.

²⁷ Павле Паја Михајловић, *Дневници*, приредила Јасмина Милановић, Београд 2010, 82, 87; С. Рајић, *Неутралне владе*. 141; Иста, *Краљ Александар*, 152–153.

Током разговора о саставу владе, код Ђорђа Симића је у Бечу боравио лични краљев доктор Ђорђе Јовановић са задатком да га убеди да преузме владу, саопштивши му краљеву жељу да управо он буде мандатар за састав нове владе, у чему ће имати пуну подршку Радикалне странке. Јовановић је нагласио и да би та влада требало „путем уставне реформе да изведе Србију из једног провизорног стања, које је кочило њен миран и нормалан развитак, и да је уведе у једно ново уставно стање, које би, довело права и прерогативе круне у склад са правима народа, прекинуло досадашње уставне трзавице и конфликте и осигурало Србији једну епоху мирног и плодног државног живота и развитка.“ Симић је пристао да састави нову владу и послао је писмо краљу Александру у којем га обавештава да ће доћи у земљу 28. децембра 1896. године.²⁸

Друга влада Ђорђа Симића образована је 29. децембра 1896. године.²⁹ Вођство Напредне странке је у знак протеста донело одлуку да распусти странку и да напредњачки лист Видело престане да излази. У прогласу који је потписао председник странке Милутин Гарашанин, наводи се да се Напредна странка распушта, јер „нема више погодаба, потребних да свој задатак у политички живот Србије озбиљно и правилно врши.“³⁰ Распуштање Напредне странке је учињено као знак протеста према краљу Александру, који није знао да цени оданост странке династији и краљу, него је у тренутку када је странка имала већину у Скупштини одлучио да промени напредњачки кабинет и да на власт доведе радикале. Напредњаци су истицали да су „у служби Круне изгубили поверење народа: ако их сада, после народа, и круна одбацује од себе, њихова странка нема више разлога да постоји.“ Према Слободану Јовановићу било је и других разлога за распуштање Напредне странке. Водећи људи странке бојали су се политичког реваншизма, тј. да радикали не понове „народни одисај“, ако они и даље остану као странка на политичкој сцени земље. Осим тога, и сам председник странке Милутин Гарашанин, уморан од сталних политичких трзавица, у великој мери је допринео распуштању странке. Јовановић о томе поближе каже: „Он је тражио начина да се са чашћу повуче – и да његово повлачење не би изгледало бежање из странке, он је настојао да се странка растури“.³¹

²⁸ ДАС, фонд Ђорђе Симић, Моје друго министровање, 3, 5.

²⁹ Председник Владе и министар иностраних дела постао је Ђорђе Симић, министар унутрашњих дела Михаило Кр. Ђорђевић, министар грађевина Пера Велимировић, министар финансија Михаило В. Вујић, министар правде Милован Миловановић, министар просвете и црквених дела Андра Николић, министар војни Јован Мишковић и министар народне привреде Љубомир Клерих. (Р. Љушић, *н.д.*, 184).

³⁰ РОНБС, Р 510/II, Записи Саве Грујића, 20. децембар 1896/1. јануар 1897. године; Д. Јанковић, *н.д.*, 307; С. Рајић, *Краљ Александар*, 153.

³¹ С. Јовановић, *н.д.*, 328–329.

Необјављени извори:

Државни архив Србије (ДАС)
Фонд Стојана Новаковића
Фонд Поклони и откупи
Фонд Ђорђа Симића
Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ):
Заоставштина Драгослава Страњакловића
бр. 10593/4, Штампани говори на митингу Радикалне странке 28.јул/9.
август 1896. године у Београду
Народна библиотека Србије:
Рукописно одељење Народне библиотеке Србије (РОНБС) – Записи
Саве Грујића

Објављени извори:

Жујовић, Јован, *Дневник*, I, (приредио Драгоје Тодоровић), Београд, 1983.
Крстић, Никола, *Дневник. Јавни живот, књ.4.* (приредио Милош Јагодић), Београд, 2007.
Михајловић, Павле Паја, *Дневници*, (приредила Јасмина Милановић), Београд, 2010.
Новаковић, Стојан, *Двадесет година уставне политике у Србији*, Стојан Новаковић, *Радови мемоарског карактера*, (приредио Михаило Војводић), Београд, 2007.

Штампа:

Српске новине.
Самоуправа.

Литература:

Дукић, Бранко, Петар Максимовић. *Политичка начела, рукописна заоставштина*, Смедерево, 2008.
Ђурић, Ђорђе, Јован Жујовић – политичка каријера, *Живот и дело*, Зборник радова, Београд, 2010.
Живановић, Живан, *Политичка историја Србије у Србији у другој половини 19. века*, књ. 3, Београд, 1924.
Јанковић, Драгослав, *Рађање парламентарне демократије, О политиким странкама XIX века*, Београд, 1997.

Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића, књ. 1*, Београд, 1990.

Казимировић, Васа, *Никола Пашић и његово доба 1845-1926. књ.1*, Београд, 1990.

Кулаузов, Маша, „Уставни нацрт Стојана Новаковића од 1896. године“, Зборник радова Правног факултета ХЛП-3, Нови Сад, 2008, 309-327.

Митриновић, Чедомир, Брашић, Милош, *Југословенске Народне скупштине и Сабори*, Београд, 1939.

Милић, Даница, „Стојан Новаковић и финансијски проблеми Србије“, Стојан Новаковић, *Личност и дело*, Зборник радова, Београд, 1995.

Недељковић, Милорад, *Историја српских државних дугова*, Београд, 1909.

Протић, Драгутин, *Карлбадски аранжман и страни капитал у Србији*, Београд, 1908.

Рајић, Сузана, *Александар Обреновић. Владар на прелазу векова, сукобљени светови*, Београд, 2014.

Иста, „Неутралне владе у Краљевини Србији (1893-1900)“, Српске студије 1, Београд, 2010.

Ристић, Љубодраг, Велика Британија и Србија (1889-1903), докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Београду 2007.

Станковић, Ђорђе, *Сто говора Николе Пашића, вештина говорништва државника, књ.1*, Београд, 2007.

Стефановски, Мирјана, „Нацрт Устава Стојана Новаковића из 1896. године“, Стојан Новаковић, *Личност и дело*, Зборник радова, Београд, 1995.

Summary

Miroslav Pešić

CONSTITUTIONAL ISSUE IN THE KINGDOM OF SERBIA DURING THE STOJAN NOVAKOVIĆ GOVERNMENT (1895-1896)

The political situation in the Kingdom of Serbia was very tense after the abrogation of the Constitution of the year of 1888. In order to implement a reform of the political system in the Kingdom of Serbia, the cabinet of Stojan Novaković began a constitutional reform. The draft constitution of the year of 1896 was created due to a compromise between the Prime Minister and King Aleksandar Obrenović. Novaković agreed with the king that his government would draft a constitutional draft, which would then be considered by the king and the government at joint sessions, and later sent to the constitutional committee

that would determine the final text of the constitutional draft. Regardless of the fact that it was envisaged that the constitutional draft would be drafted by the government, Novaković mostly did it alone. Legislative power was exercised by the king together with the People's Representatives. Through responsible ministers, the king exercised executive power, and judicial power was exercised by the courts. A bicameral National parliament was envisaged, consisting of the National Assembly and the Senate. The right of legislative initiative belonged to the King and the National Assembly. For a law to enter into force, the consent of all three factors of the legislative branch was necessary. Due to the great resistance of the radicals and liberals, who did not want to allow the change of the Constitution to be carried out under the leadership of the weakest party in the country, the king was forced to postpone the constitutional reform. Protecting his interests, the king knowingly avoided the constitutional issue due to very unfavorable circumstances. Apparently, he could be convinced that the political parties did not agree on the constitutional reform and that the resolution of this issue had to be postponed.

